MIRACLES VICENTINS D'ESCALANTE

LA MUDA

LA VANITAT CASTIGADA

ESTUDI INTRODUCTORI

COM ja s'ha indicat a la nota biogràfica que encapçala aquesta edició, la producció dramàtica d'Eduard Escalante es va iniciar el 1855, quan, amb motiu de les festes celebrades a la ciutat de València per commemorar el Quart Centenari de la Canonització de Sant Vicent Ferrer, va oferir a la Comissió de l'Altar del Mercat dos *milacres*, que –en efecte– van representar-s'hi i, a més, s'editaren aquell mateix any. Curiosament, no van ser recollides a l'edició de les *Obras Completas*; peculiaritat per a la qual cap dels estudiosos de la vida i obra d'Escalante no ha trobat explicació satisfactòria, tot i que per la llengua i per diversos trets estructurals i de configuració dels personatges, no hi ha tanta diferència entre aquestes peces primerenques i els sainets valencians posteriors. Potser Escalante, o el responsable de l'edició de les seues obres completes (val a dir: Federico Doménech), tenia una concepció molt estricta d'allò que era *escalantí*, i d'allò que no ho era; una concepció, apressem-nos a dir-ho, no basada únicament en criteris de qualitat (alguns dels sainets recollits a l'edició esmentada no són gaire superiors a aquests humils miracles) sinó en una visió *ideològica* del que havia de ser el teatre d'Escalante. Però açò és un tema que anirà apareixent al llarg d'aquesta edició, i que només podem esbossar-hi de moment.

Així, doncs, tant *La muda* com *La vanitat castigada* van ser representades a l'Altar del Mercat, el barri on residia el jove Escalante. Les raons que el van moure a escriure aquestes peces romanen en el misteri, tot i que fàcil és de suposar que Eduard Escalante, delerós als seus vint-i-un anys de donar-se a conéixer literàriament, no podia menysprear una ocasió com aquesta: la festivitat de Sant Vicent d'aquell any era d'especial rellevància a causa de coincidir amb el quart centenari de la canonització del Sant; per altra banda, el gènere es trobava parcialment dignificat per les aportacions que hi havien fet dues figures capitals del Romanticisme a València: el pare Arolas i Vicent Boix [1]. Amb tot, podem suposar

[1] Vid. J. Martínez Ortiz: «Ensayo de un catálogo de "Milacres" de San Vicente Ferrer», *Revista Valenciana de Filología*, IV, 2-4 (València, 1954), pp. 239-364.

que un altre factor influïria en la decisió: si les obres no tenien èxit, tampoc no es perdia massa: el caràcter ocasional de les representacions alleugeraria les repercussions de possibles crítiques negatives. Per fi, no podem oblidar que el fet de la representació garantia virtualment a Escalante la impressió dels textos.

* * *

¿Com són aquestes dues obres realment? Rafael Ferreres, fent seua l'opinió crítica que al seu moment va expressar el propi Vicent Boix [2], destaca la superioritat de *La muda* sobre *La vanitat castigada*, superioritat que ell justifica de la següent manera, al temps que –en conjunt– situa a Escalante en un lloc preeminent entre els conreadors del gènere: «*La muda* es una pieza teatral más lograda que *La vanitat castigada*. Se prestaba más a lo que luego iba a ser el teatro escalantino. Dentro de lo que es este género dramático de los *milacres*, de su condición eminentemente popular, de las concesiones que hay que hacer al amplio público, Eduardo Escalante crea dos piezas que podemos considerar como modelos, como de los mejores que se han escrito superando a don Vicente Boix, ducho en estas creaciones vicentinas» [3]. Hi ha una mica d'exageració en aquestes paraules, és clar; fet i fet, no disposem encara d'un estudi literari i treatral del gènere com per poder ser tan rotunds como Ferreres, tot i que convindria no oblidar que Vicent Boix no era precisament una persona *ducha* en escriure aquesta mena de teatre, ja que ell també va començar a redactar-ne el mateix 1855, quan estrenà a l'Altar del Tossal, i publicà posteriorment, *Els Bandos de Valensia o la paraula de Sen Visent Ferrer* (obra que, per cert, qualifica d'*auto sacramental*) [4]. Però mentre, amb èxit o sense, Boix va continuar conreant l'escriptura de miracles, l'experiència vicentina d'Escalante es reduirà a aquestes dues peces, i a la visió de portes endins del món d'aquesta festa que ens ofereix al seu sainet *El xiquet del milacre*, 1878.

Juan Cervera, al seu estudi sobre el món dels milacres, assenyala al seu torn que «No cabe la menor duda de que Eduardo Escalante en el *Milacre de la Muda* y *La Vanitat castigada*, ambas de 1855, aprovechó para imprimirles un aire de sainete popular. El sainete sirve de marco al *milagro*» [5]. Aquesta afirmació connecta amb el que Constantí Llombart esmenta a *Los fills de la Morta-viva*: «Alentat per los elogis del Sr. Boix y estimulat per lo bon èxit qu'els *miracles* alcançaren á causa de la evident disposició qu'en ells revelaba l'autor pera les composicions dramátiques, y sobre tot pera 'l cultiu de la llengua valenciana, tan plena de aticisme y gracia fins en les sehues més insignificants frases, concebí lo pensament

---

[2] R. Ferreres: *Eduardo Escalante, el hombre y su obra*. Valencia, Prometeo, 1967; p. 34.
[3] R. Ferreres: *op. cit.*, p. 37.
[4] J. Martínez Ortiz, art. cit., p. 266.
[5] Juan Cervera: *Los milacres vicentinos en las calles de Valencia*. València, Del Cenia al Segura, 1983; p. 111.

d'escriurer pera 'l teatre alguna producció de costums purament valencianes» [6]. Seguint, doncs, aquest raonament, els miracles no serien per a Escalante sinó una simple etapa de formació prèvia a l'escriptura dels sainets. El cas és, però, que el que Escalante va realment escriure després va ser un drama romàntic en castellà: *Raquel*. Caldrà esperar, doncs, sis anys –fins el 1861– per trobar-nos amb el primer sainet valencià (potser escrit uns mesos abans, és clar); i, com ja hem indicat, encara tardarà uns quants anys més, fins l'estrena de *Un grapaet i prou* (febrer de 1868), en renunciar a l'escriptura de teatre en castellà i dedicar-se de forma exclusiva al conreu del sainet valencià. L'explicació de Llombart, doncs, peca de mecànica.

Així doncs, haurem de suposar que Escalante va escriure aquestes dues peces mogut pel desig d'introduir-se en el món literari, en general (és ara, per aquests anys quan comença a publicar també poesies [7]), i no en el teatre en valencià específicament. Alguns trets, com la mètrica, no deixen lloc al dubte: el model d'aquestes obres és bona mesura el teatre romàntic castellà contemporani. Hi ha, això sí, un parell de concessions al costumiste (o al localisme, si es vol); parle de les gotes de *misoginia* (que connecten els *miracles* amb el sainet, és cert), i del cant a València –i al caràcter dels valencians– que si bé es formula d'acord amb la tòpica decimonònica, expressada per exemple a *Los valencianos pintados por ellos mismos* (tal i com ha estudiat E. Soler i Godes [8]), correspon també al que s'espera d'una obra ocasional, pensada com a lloança d'un sant i com a expressió dels valors urbans que duen determinada comunitat a celebrar festes en honor seu.

Respecte a la superioritat de *La muda*, que Ferreres defensa tot seguint a Vicent Boix, hem d'apressar-nos a dir que no existeixen gaires diferències entre aquesta obra i *La vanitat...*; totes dues, en efecte, segueixen un idèntic esquema estructural: una parella, protagonistes desavinguts per causes diferents, però sempre atribuibles a la dona (la malaltia d'Agustina, la vanitat de Catalina), aniran –per consell d'un amic comú– a veure el Pare Vicent, qui guarirà la primera i, indirectament, donarà una lliçó a la segona, sempre davant un grup d'amics que s'hi havien congregat per assistir al sermó; el final consistirà, després d'un breu recitat de Sant Vicent, en un cant al tarannà dels valencians. La diferència més significativa, i potser l'única cosa que pot justificar la preferència de Ferreres per *La muda*, és que a aquesta obra a més de la sàtira misògina, n'hi ha una altra sobre els metges, que contribueix a donar més varietat a l'obra. *La vanitat...* a canvi és més teatral, en tant quant el miracle que obra Sant Vicent té la seua part d'efectisme: una pedra mata aparentment la vanitosa princesa Joana quan Sant Vicent es troba predicant sobre els perills d'aquest vici, però el Sant la retornarà immediata-

---

[6] C. Llombart: *Los fills de la Morta Viva*. València, 1883; p. 484.
[7] Vid. *op. cit.* en nota anterior, esp. la p. 479.
[8] E. Soler i Godes: *Els valencians pintats per ells mateix*. València, Sicània, 1967.

ment a la vida. Igualment, i com ja s'ha indicat abans a *La vanitat castigada*, la conversió final de la protagonista a la modèstia és fruit de la contemplació d'un miracle que no l'afecta a ella directament, mentre que a *La muda*, ella és la subjecte mateix del miracle, cosa que la implica més directament amb l'estructura de l'acció de la peça.

Pel que acabem d'exposar, és obvi que totes dues peces es troben construïdes sobre una tipologia de personatges fortament convencional; en l'esfera dels personatges ficticis, apareix en primer lloc el matrimoni format per l'home assenyat i pacient i la dona responsable de les desgràcies familiars (tot i que –som ja he indicat– ho siga involuntàriament); l'amic pacífic i sentenciós esdevé el contrapés de les tensions que s'hi generen. Al voltant de tots ells, diversos personatges secundaris, traçats amb trets humorístics, entre els que destacarà sempre un: el metge en *La muda* i Don Gil en *La Vanitat*. Al costat d'aquesta esfera, la dels personatges històrics, monopolitzada pel Sant, i pel seu *Motiló*, el frare llec que equilibra l'excès de santedat del protagonista amb una sèrie de recursos còmics que el vinculen amb els *graciosos* (alguns dels trets dels quals manté: la visió misògina, el realisme arran de terra, la gana perenne que pateix...), però que ací tenen la funció de fer de graó intermig entre la santedat i la simple humanitat... Complement, indispensable però, per al desenvolupament de *La vanitat*..., serà el seguici, on destacaran alguns personatges històrics –la Reina, i la seua germana vanitosa per supost– i s'hi recull a aquesta presència de *notables* (nombrosos i vestits de forma luxosa) el gust per l'exhibició fastuosa damunt les taules –tan agradable, per altra banda, als ulls d'àmplies capes d'espectadors– i que, a més a més, estén sobre la peça un vernís d'historicitat, de fet *absolutament* verídic, que reforça el fet miraculós representat.

Una matisació convé fer al respecte dels personatges: afirma Juan Cervera, en línia amb les seues tesis sobre el teatre infantil, que «El carácter infantil de estos textos, como venimos diciendo desde el principio, aparte su ingenuidad y primitivismo, cosa en la que coinciden con algunos textos medievales, tenidos por infantiles –erróneamente a nuestro juicio, pues a éstos les falta la intención de dedicarlos a los niños– hay que buscarlo en las condiciones de teatro moral, blanco y didáctico, que exige la sociedad de su tiempo al teatro infantil en general. Y esta prueba es definitiva, pensemos lo que queramos posteriormente sobre la condición infantil de estos y otros textos» [9]. No anem a endinsar-nos-hi, com és natural, en un tema tan complexe com el del teatre infantil, com tampoc no a generalitzar aquestes impressions al conjunt dels miracles vicentins; sí voldríem, però, fer esment del caràcter ben poc *infantil* dels personatges, dels seus hàbits lingüístics i dels temes tractats a l'obra: les al·lusions misògines, la recança envers la medicina oficial, l'elogi de la vida retirada i del caràcter fester dels valencians, la reprensió de la vana

[9] J. Cervera, *op. cit.*, p. 132.

ostentació... Teatre representats, és cert, per xiquets, però dirigit a un públic ampli, i fonamentalment adult; aquest és, al menys, el que s'hi dedueix dels dos miracles escrits per Escalante.

* * *

Acabem de referir-nos a la llengua. En efecte: escrits tots dos en valencià integrament, s'hi palesa a ells tanmateix un fort influx dels hàbits (i vicis) lingüístics propis de la literatura castellana de l'època (termes com *arcans, mirabells, brisa sutil, pensil, morisca hurí...*, a més –com és obvi– dels castellanismes que ameren la parla dels diferents personatges. Tanmateix, dos trets ens semblen particularment rellevants al respecte: per un costat, la vivacitat d'algunes formes, que transpuen verisme: «m'adorc i en cada ronquit / faç ballar l'habitació», «és un carronyo», «tururú o ball de sent Vito», «sac de postema»... Escalante ens avança a aquestes peces, doncs, el que després serà un dels seus mèrits fonamentals: la capacitat per re-crear (amb un grau considerable de manipulació, com és obvi) la parla dels personatges, i d'adequar-la amb concisió i particular pertinència, no sols als seus trets atributius bàsics, sinó també a les diferents situacions perquè travessen al llarg de la peça; aquest mèrit se'ns desvetla essencial per a la construcció –i per a l'èxit posterior– de la peça, atés el fet que la limitada extensió del sainet obligava a perfilar el personatge en molt poques rèpliques, tal i com ja insistirem més endavant.

La pàtina d'època, i d'època romàntica per ser més exactes, es reflecteix –igualment– en el plantejament mètric de tots dos miracles. En efecte: tant *La muda* com *La vanitat castigada* són deutores en bona mesura d'algunes de les convencions més típiques del teatre romàntic castellà contemporani. A la dependència envers les lleis mètriques del castellà, que marca la totalitat de la producció escalantina, s'hi afegeix ara un allunyament dels hàbits de versificació que seran fonamentals als sainets posteriors. Aquests són els esquemes mètrics de totes dues peces:

LA MUDA

vv.	1- 16	redondilles
	17- 41	quintilles
	42- 65	redondilles
	66- 69	quarteta
	70- 93	redondilles
	94-105	quartetes
	106-110	quintilles
	111-122	redondilles
	123-132	quintilles
	133-140	redondilles
	141-144	quarteta
	145-168	redondilles
	169-172	quarteta
vv.	173-180	redondilles
	181-192	quartetes
	193-196	redondilla
	197-212	serventesis
	213-216	redondilla
	217-218	apariat
	219-222	redondilla
	223-226	quarteta aabb
	227-238	redondilles
	239-242	quarteta
	243-250	redondilla
	251-254	quarteta
	255-258	redondilla

vv.	259-266	quartetes
	267-286	redondilles
	287-302	quartetes
	303-306	quarteta aabb
	307-314	redondilles
	315-318	quarteta
	319-322	redondilla
	323-326	quarteta
	327-328	apariat
	329	solt
	330-333	redondilles
	334-341	quartetes
	342-349	redondilles
	350-353	quarteta
	354-369	redondilles
	370-373	quarteta
	374-381	redondilles
	382-385	quarteta
	386-389	redondilla
	390-393	quarteta
	394-397	redondilla
	398-401	quarteta
	402-405	redondilla
vv.	406-409	quarteta
	410-421	redondilla
	422-431	quintilles
	432-439	redondilles
	440-523	romanç en à
	524-528	quintilla
	529-552	romanç en à
	553-556	quarteta
	557-560	redondilla
	561-565	quintilla
	566-569	redondilla
	570-574	quintilla
	575-578	redondilla
	579-582	quarteta
	583-594	redondilles
	595-599	quintilla
	600-607	redondilles
	608-609	solts
	610-624	quintilles
	625-632	redondilles
	633-636	quarteta
	637-642	sextines

LA VANITAT CASTIGADA

vv.	1- 35	quintilles
	36- 51	redondilles
	52- 55	quarteta
	56- 75	redondilles
	76- 95	quartetes
	96- 99	redondilla
	100-103	quarteta
	104-111	redondilles
	112-115	quarteta
	116-131	redondilla
	132-135	quarteta
	136-143	redondilles
	144-148	quintilla
	149-156	redondilles
	157-160	quarteta
	161-172	redondilles
	173-176	quarteta
	177-180	redondilla
	181-192	quartetes
	193-196	redondilla
	197-204	quartetes
	205-208	redondilla
	209-216	quartetes
	217-224	redondilles
	225-228	quarteta
	229-248	redondilles
vv.	249-253	quintilles
	254-269	redondilles
	270-273	quarteta
	274-277	redondilla
	278-281	quarteta
	282-285	redondilla
	286-289	quarteta
	290-301	redondilles
	302-309	quartetes
	310-313	redondilla
	314-317	quarteta
	318-329	redondilles
	330-339	dècima
	340-343	redondilla
	344-347	quarteta
	348-351	redondilla
	352-355	quarteta
	356-363	redondilles
	364-375	quartetes
	376-379	redondilla
	380	lliure
	381-458	romanç en à
	459-486	redondilles
	487-490	quarteta
	491-494	redondilla
	495-498	quarteta

vv.	499-502	redondilla	vv.	579-583	quintilla
	503-506	quarteta		584-587	quarteta
	507-510	redondilla		588-603	redondilles
	511-518	quartetes		604-609	sextina
	519-526	redondilles		610-613	redondilla
	527-558	silva		614-617	quarteta
	559-562	quarteta		618-622	quintilla
	563-566	redondilla		623-626	redondilla
	567-574	quartetes		627-630	quarteta
	575-578	redondilla			

Aquest és el quadre de resultats proporcionals:

estrofa		*muda*	*vanitat*
redondilla:		292 (45,5 %)	288 (45,8 %)
quarteta:		128 (20 %)	156 (24,8 %)
romanç:	<à>	109 (17 %)	77 (12,3 %)
quintilla:		85 (13,2 %)	60 (9,5 %)
silva:			32 (5,1 %)
serventesis:		16 (2,4 %)	
dècima:			10 (1,5 %)
sextines:		6 (0,9 %)	6 (0,9 %)
apariats:		4 (0,6 %)	
lliures:		3 (0,4 %)	1 (0,1 %)

La influència romàntica és, doncs, prou palesa: la presència de metres d'*arte mayor* ens remet –per exemple– a la *Raquel*, mentre que la feblesa relativa del romanç ens allunya de les peces més clàssiques, on aquesta forma i la redondilla, que ací ja és la més emprada, dominen de manera molt clara els corresponents patrons mètrics. Altre tret molt característic d'aquestes dues peces primerenques és el ritme gairebé vertiginós dels canvis estròfics: 71 en cada obra, xifra altíssima, que podríem reduir si consideràrem que la parella redondilla-quarteta forma part d'una mateixa estructura mètrica, però que –així i tot– continuaria essent considerable; per altra banda, anotem la imperfecció de prou versos (esmenats, amb la corresponent indicació en nota), mancança tècnica que sabrà superar ràpidament, i el fet que els canvis d'escena no guarden cap de relació amb els canvis mètrics, recurs aquest que adquirirà igualment aviat i aplicarà de forma prou coherent a obres com *La processó per ma casa*.

* * *

No ens han restat més que una edició de cadascun dels miracles (ressenyades com a *A* en les notes), cosa que –naturalment– ens facilita les coses. Totes dues peces van ser, a més, editades el mateix any, el 1855, i a la mateixa impremta: a l'*Establiment tipogràfic de El Valensiano (ans de Benedet Monfort)*. Posteriorment, i com ja hem indicat, no es van reimprimir ni incloure a les *Obras Completas*.

MILACRE DE LA MUDA

Compost per Eduardo Escalante,
per a representar-lo en l'Altar del Mercat
en la festa del Quart Centenari[1]* de la
Canonització de Sant Vicent Ferrer
any MDCCCLV

PERSONES

Pere, marit de
Agustina, muda
Martí
Doctor
Roc
Diego
Jaume
El Pare Vicent
El Llec[2]
i Poble.

L'acció passa en València, en l'any 1410.

* Les notes textuals i crítiques d'aquesta obra es troben a les pp. 46-48.

AÑO 1410

En el sobredicho sermón que predicó el día de San Juan Bautista en el Mercado, hacia la parte de la Bolsería (donde está ahora la imagen de San Cristóbal, dice el padre Falcó[3]), tuvo por oyentes pasadas treinta mil personas, y lo señaló el Señor con señaladísimo prodigio. Concurrió a ver aquel celebérrimo predicador una mujer muda desde su nacimiento, y a la sazón muy enferma; y acabado el sermón se acercó como pudo al Santo buscando su remedio. Hízole San Vicente en la frente y en la boca la señal de la vivífica cruz, y preguntóle: «Hija, ¿qué quieres?» ¡Caso singular! Al imperio de esta voz se rompieron los vínculos de la lengua de aquella mujer y con grande expedición habló, y dijo: «Padre mío, yo pido la salud corporal, y el pan de cada día y la facultad de hablar». Respondióla el Santo: «Tres cosas pides, hija mía, de las cuales te concederá el Señor las dos primeras, la tercera no; porque no conviene para tu espiritual salud. Alaba aquella eterna Majestad en tu corazón, con silencio y confianza, y no pretendas hablar». Obedeció la mujer, diciendo: «Haré, Padre, lo que mandas»; y quedóse como antes muda, bien que libre de su enfermedad; y la socorrió el Señor en los siete años que sobrevivió con moderados medios para pasar su vida.

Vida de San Vicente Ferrer, por el
Padre Francisco Vidal y Micó[4].
I, 11. Cap. XI, página 151.

ESCENA PRIMERA

Casa de Pere. Pere.

PERE. ¡Sinyor, Sinyor, quin patir!
¡No haver en ma casa un dia
que se disfrute alegria!
Açò ja és massa sofrir.
¿Qui a mi en paciència s'iguala? 5
¡A no ser que Déu m'ajuda...!
¡Que no hi ha més que estar muda
ma muller, i sempre mala!
Ja li ha agarrat el reumàtic,
ja la migranya, el vapor[5]. 10
Corrent duguen a un doctor;
es mor, duguen el Viàtic.
I la sotsobra, el cuidao,
el susto, l'ànsia, la pepa[6];
si li ha entrat ja la cangrena 15
i ha aullat el gos. ¡Quin dansao!
Medicines, begudetes,
cantàrides[7], unturetes,
sangoneres i sangries,
píndoles i porqueries. 20
¡Jesús, quin riu de pessetes[8]!
Ja se ve[u][a], així s'[ha] acabat
lo poc que havia aforrat
quan tenia l'empleet,
i ara me trobe nuet 25
i d'hasta el coll empenyat:
i remei ningú ne trobe
per més que a buscar-lo prove:
tant de treball ja em fatiga,
conque em penge d'una biga 30
o me n'ixc a un camí i robe.

Com un perro treballant,
no dormir, cavil·lejant
i patir molt de galeno...
més val que em prenga un veneno 35
i acabaré rebentant.
¡Si sinse ducte ningú
a mi em temptà Belzebú
quan me casí! Me recrema
el tindre un sac de postema [9] 40
al costat, que sols fa mu...
¿I ella quina culpa té
la pobra? Prou que patix,
però, amigo, em destruix...

ESCENA SEGONA

Pere i el Doctor.

DOCTOR. Bon dia tinga vosté. 45
PERE. Doctor, en vosté pensava.
DOCTOR. ¿Que Agustina està pitjor?
PERE. No, però tampoc millor.
DOCTOR. Pacència.
PERE. Ja me s'acaba.
DOCTOR. Però... ¿I què tenim que fer 50
si el seu mal és tan guilopo [10]?
Pues si la curara un topo [11],
¡Pobreta de sa muller!
PERE. ¿Què podria resultar?
DOCTOR. Que en dos dies la matava. 55
PERE. Pues mire, al manco acabava
per a sempre de penar.
Jo em pense que el millor dia
mos deixa...
DOCTOR. No ho crega, Pere,
per ara no desespere, 60
si no fóra així ho diria.
PERE. Però home, no fem nucs [12]
sinse saber que els lliguem:
la enfermetat [13] explique'm [14]:
diga'm, ¿ma muller té cucs? 65
Jo li dic la veritat,
el seu mal no sé a on està
ni quina és la enfermetat.
¿És que té algun saratà [15]?
Ella es queixa i me fa senyes 70

pac al pit i pac al cap,
i pac al ventre... I, ¿qui sap?
Plora i s'estira les grenyes,
vosté que la palpa tota
i la polsa i l'examina, 75
diga'm: «té tal mal, aixina,
sinós jo no en sé una *jota*.

DOCTOR. Sa muller, primerament
patix de dolors reumàtics
i després té humors limfàtics, 80
molt nerviós temperament;
af[eg]ixca irritació
en el estómago, crònica,
que és l'enfermetat periòdica
que més li combatixc jo. 85
ja veu que l'enfermetat
necessita molta tàctica,
i ser un home de pràctica
per a curar-la.

PERE. Veritat[16].

DOCTOR. Però vosté no desmaie, 90
confie en la meua cència,
que tinc alguna experiència
en lo seu mal; no s'eslaie[17].

PERE. Sobre això jo no dic res,
perquè ja tinc olvidat 95
que és vosté home molt entés
en la seua facultat.

DOCTOR. No és perquè em vullga alabar,
però jo n'he tret alguns
que es comptaven ja difunts, 100
desconfiant el curar.
A un hidròpic un mes fa
li vaig fer l'operació,
cuidao que era delicà,
vosté considere...

PERE. ¡Ooh! 105

DOCTOR. Componguí unes pildoretes
per a obrir el apetit,
d'un efecte tan cumplit
que mil i trenta caixetes
ne vaig vendre en una nit. 110

PERE. ¡Eu! ¡I quin desmenjament
hauria tan general!

DOCTOR. ¡Però si són un portent!
Taste'n una.

PERE. Em farà mal.
DOCTOR. No tenen part de veneno; 115
si és que es troba desmenjat...
PERE. No fem ací un desbarat.
¡Home, si tinc un galeno...!
DOCTOR. Entonses, no res.
PERE. ¡Caram!
Pues si l'arribe a tastar, 120
¿a on anàvem a parar?
Jo que tinc sempre una fam...
DOCTOR. Un eixarop he arreglat
p'a la tos lo més provat;
i p'a un mal gra, un pegaet 125
com un xavo de xiquet [18],
que en quan se'l posa ha curat.
Quan li n'ixca algú a vosté
m'heu diu i vorà que bé.
No ho tinga que pendre a risa. 130
PERE. *[Apart]* Tot lo que m'oferix, m'eriça [19].
[Alt] Gràcies, ja l'avisaré.
DOCTOR. Home, jo en el tractament
de les meues medicines
he fet cures molt divines. 135
PERE. ¡Pues si té vosté un talent...!
DOCTOR. Jo la tisis he curat,
he curat la hidropesia,
l'epilèpsia, hipocondria,
el còlic inveterat, 140
el tifus i la raquitis,
els tumors escrufulosos,
la icterícia i la bronquitis,
mals de fetge o biliosos,
asma, càncer, tinya, sarna, 145
agobios, palpitacions,
tubèrculs en los pulmons,
espasme, gota, terciana,
tururú o ball de sant Vito,
mal de pedra, solitari, 150
miserere... [20]
PERE. ¡Quin rosari!
Home, ¡per l'amor de Déu!, xito [21];
mire, ma muller s'acosta.
[Apart] ¡Caràs, ja em donava pena
el sentir...
DOCTOR. I la cangrena. 155
PERE. ¡Eu! Pareix que ho faça aposta.

ESCENA III

Els mateixos i Agustina.

En esta escena i la siguient Agustina, com a muda, contesta per senyes a les que li fan.

PERE. Ací està el sinyor Doctor.
DOCTOR. Anem, diga'm: ¿com se troba?
¿Lo mateix...?
PERE. Si res li prova...
DOCTOR. ¿No ha cedit aquell ardor? 160
¿I apetit?
PERE. No menja res.
DOCTOR. ¿Sol dormir algun ratet...?
A vore el pols... Va fortet.
¿Encara sent aquell pes...? *Al cap.*
¿Conque tot li roda, eh? 165
Vamos, sí: torbes de cap[22].
Això és la debilitat.
¿La llengua? Bruta la té.
I, diga'm, ¿a mitja nit
sent així eriçons de fred? 170
I els dolors... ¿li han repetit?
¿El gust de la boca...? Lleig.
Gite's i estiga quieteta.
A vore, un tros de paper,
una ploma i un tinter; 175
farem una receteta... *Pausa mentres escriu.*
Al boticari anirà
de la plaça de...
PERE. Sí, sí.
DOCTOR. Porte lo que diu ahí.
Mig duro li costarà. 180
Això és una begudeta;
de mitja en mitja hora pren
així una culleradeta;
vorà com li prova. Anem,
demà ja estarà millor. 185
Vaja, hasta un atre ratet.
PERE. ¿I què li pareix, doctor?
DOCTOR. Home, perilla un poquet,
perquè algo se complica
l'enfermetat... i em pareix... 190

Vorem demà com s'explica;
lo que és per hui... lo mateix;
si la crisis pot salvar,
que curarà li assegure.

PERE. Ahí té vosté, i dissimule. *Li dóna diners.* 195

DOCTOR. Home, no, deixe-hu estar. *Els pren.*

ESCENA IV

Pere i Agustina, després Martí.

PERE. Agustina, Agustina, posa't bona,
per los sants de la Corte Celestial.
Mira tu que el bolsillo ja no em sona:
hui al Doctor li he donat l'últim real; 200
què empenyar ni què vendre ja no em queda,
ni una prenda, ni un fil de roba blanca.
Ahir vaig vendre el teu vestit de seda;
hui el llançol del meu llit i hasta la manta.
Però no esmaies, anima't, pren aliento: 205
això no és res. Trau forces de flaquea,
molt fa el que vol a voltes, tu així fent-ho
més prompte curaràs. Fora perea...

Agustina se gira per a anar-se'n.

¿A on vas, dona? ¿A gitar-te? Bé, molt bé.
Vaja un ànim[b]que prens, vaja un arrisc[23]. 210

Se'n va Agustina.

Pos, Sinyor, jo d'açò me consumixc.
¿Com vindrem a parar? ¿Com? Jo no ho sé. *Pausa.*
S'acabaren els torrons[24],
s'acabaren els diners;
pues jo vaig a fer un... res, 215
apartem les temptacions.
Ellà acabarà el seu mal
morint-se en un hospital,
jo aniré per los rincons
de vergonya roig i encés, 220
pues jo vaig a fer un... res,
apartem les temptacions.
¿Però què faç jo, Sinyor,
si eixe maleït Doctor

en ungüents i recetetes 225
m'ha fet gastar les pessetes?
Un clau no tinc, ¡oh, afliccions!
Pues ja no vullc passar més
perquè vaig a fer un... res,
apartem les temptacions. 230
Però jo estic empenyat,
i pagar, sí, ¿per a on?
¿I traure? Si ja en lo món
no me queda ni un forat
per descobrir... ¡Maldicions! 235
A mi me portaran pres,
pos jo vaig a fer un... res,
apartem les temptacions.
Jo, que quan era fadrí
estava tan bé... ¡Sinyor, 240
en quin hora me casí!
Açò és treball i dolor,
pues va viure entre afliccions
i entre agonies no més...

MARTÍ. *(Ix)* [c] ¡Xec! ¿Què vas a fer?

PERE. No res... 245
apartar les temptacions.

MARTÍ. Les temptacions dius, ¡caràs!
¿Pues que vols parar en sant
i t'està Luzbel temptant?
¿Què dimonis és lo que fas? [25] 250

PERE. Digues lo que haguera fet
a no vindre tu a estorbar-me.

MARTÍ. ¿Què anaves a fer, Peret?

PERE. ¿Què anava a fer? A penjar-me.

MARTÍ. ¡Jesús! ¿A penjar-te has dit? 255
¿Estàs loco? ¿Què te passa?
Déu m'ha enviat a esta casa
p'a estorbar tan trist delit.
Explica't, digues apressa,
¿quina desgràcia has tengut? 260
Si és cosa que m'interessa...

PERE. ¡Ai Martí! Jo estic perdut;
ma muller que [d] cada dia
es posa pitjor...

MARTÍ. ¿I què?

PERE. Que jo he gastat quant tenia, 265
i per a on pagar no sé,
i ella se mor, no ho estranyes.

MARTÍ. Mereixes que et peguen foc.

¿I t'asustes per tan poc?
Pues tonto, ¿si es mor no guanyes? 270

PERE. ¡Ai quin cor que tens, tan dur!
Però tu tires el resto
perquè no estàs en mon puesto.

MARTÍ. Si estiguera, a bon segur
no me se donava un brot. 275
¿Per a què vols una dona
que enjamai estarà bona
i t'heu tens que fer tu tot?
Quan jo enviudí, em vaig posar
com un loco de content, 280
i de la meua és patent
que en poc me podia queixar[26].

PERE. ¿Que per desgràcia patia
també d'algun alifac?

MARTÍ. Pitjor; és que ric i rac 285
fer-la callar mai podia.
Gràcies pots donar, germà,
que tens muda a la sinyora,
que una dona parlaora,
¡Ui!, és lo pitjor que hi ha. 290
La meua no havia mans;
quan la llengua desnugava,
ni per Déu i tots los sants
en sis hores acabava:
i tol·le que tol·le[27], i daca, 295
volta i torna a escomençar,
i matxaca que matxaca,
i vinga, vinga tallar.
Ni escopia ni alenava;
seguit, sinse punts ni comes, 300
era dona que parlava
per los dits i per los colzes.
En cada bram i xillit,
xec, te deixava arropit,
i més sord i més gelat 305
que eixe tros de barandat.
Si no crides tant, li dies,
entonses s'entusiasmava,
i hasta que els fetges tirava
fer-la callar no podies: 310
que fóra la raó teua,
ni que deixara de ser,
bé podies fer i fer,
que ell[a] la última[e] la seua.

I si acàs ella tenia, 315
per casualitat raó,
t'afrontava, te corria,
¡Ui...! Allò era un escorpió.
Te ho[f] assegure, germà,
i el dir-ho crec que no és mengua, 320
que d'una dóna [a] la llengua
tinc més por que a una tronà.
Tu, com la teua no parla,
ni diu esta boca és meua,
amigo, tens una ganga... 325

PERE. La ganga, si a un cas, és teua.
Si estigueres tu com jo,
¿què faries?

MARTÍ. No res.

PERE. ¿No?
Del trespol te penjaries.

MARTÍ. Home, jo en lo puesto teu, 330
veent que cura no tenia
ta muller, jo provaria
una cosa...

PERE. Explica-m'heu...

MARTÍ. A eixe Pare Vicent tan nomenat,
que tants de milacres fa, ¿per què no proves 335
que veja a ta muller? Tal volta trobes
en ell algun consuelo.

PERE. Bé has pensat.
¡Pareix que sent allà dins tal confiança!
Anem corrent a dir-li-hu a Agustina,
i si a vindre en seguida es determina 340
ja no em penge, Martí.

MARTÍ. Allò era una xansa.

ESCENA V

Carrer. Roc, Jaume i Diego.

ROC. ¿Sabeu com s'està morint
la muller de Pere?

JAUME. No,
mes no em causa admiració.

DIEGO. Ella sempre ha estat patint; 345
¡pobra muda!

JAUME. Encara guanya.

ROC. Pues ara està molt maleta,

milacre que d'esta feta
no l'enganxe la guadanya.
JAUME. ¡Oi! Pues mira qui ve allà; 350
el doctor que la visita.
DIEGO. Entonses ell mos dirà
com s'encontra.
ROC. ¡Santa Rita
valga'm i la Concepció!
¿Eixe és el que la cura? 355
¡Ai! Pues a la sepoltura
me l'emboca[28] d'un tiró.
DIEGO. No ho cregues, ¡si té un talent!
¡Si li veres fer receptes...!
ROC. Per més de quatre conceptes 360
li puc dir que no ho entén.
JAUME. ¡Home, si és tan afamat!
DIEGO. Anem, calla, que s'acosta
i et pot oir.
ROC. Que m'oïxca;
¡jo estic en ell més cremat! 365

ESCENA VI

Els mateixos i el Doctor.

JAUME. Adiós, doctor.
DOCTOR. ¡Oi! ¿Què tal?
¿Com va de salut?
JAUME. Molt bé.
DOCTOR. M'alegre.
ROC. Mentira.
DOCTOR. ¡Hee!
DIEGO. Xec, no sigues animal.
ROC. Calla, cap de mig armut[29]. 370
¿Com pot pensar que ell s'alegra
de vore-mos en salut?
¡Por vida de la pena negra![30]
Mira tu que és un desbarro;
diu m'alegre, i desitjant 375
està el vore-mos queixant
en lo llit d'un bon catarro.
JAUME. ¿Com que Agustina està,
segons diuen tan maleta?
DOCTOR. La veig molt delicaeta, 380
no sé jo com n'eixirà.

JAUME. Mire, Doctor, jo estos dies
sent un pes ací en lo pit...
DOCTOR. Una porga i dos sangries,
això és massa sang.
ROC. *[Apart]* ¡Confit! 385
Està més sec que una canya,
i dos sangries li ordena
i una porga. Sinse pena
mata eixe home mitja Espanya.
DIEGO. Jo també estic no sé com; 390
sent ací[g] una desassó...
I el cap més pesat que un plom.
DOCTOR. Ja passaré a vore'l jo.
Ara això no és res, don Diego.
ROC. *[Apart]* Aixina en la visiteta 395
li traurà una pesseteta.
¡Si sap més que un gos de cego!
[Alt] Però... ¿qué veig? ¿Són visions
o em fan els ulls patarates[31]?
Agustina i Pere són. 400
DOCTOR, JAUME i DIEGO. ¡Diantres!
DOCTOR. ¿Eixa és la meua malalta?
JAUME. ¿La que s'estava morint?
DIEGO. ¿La que estava tant patint?
DOCTOR. Està loca o poc li falta. 405

ESCENA VII

Els mateixos, Pere, Agustina i Martí.

ROC. Pere, ¿a on dus a ta muller?
DOCTOR. Home, ¿com té tal valor
per fer-la eixir al carrer?
Després diga, està pitjor.
PERE. Este [v]os[h] ho explicarà. 410
MARTÍ. No cal, no, que os admireu.
Ha eixit confiant en Déu
i el pare Vicent.
DOCTOR. Ha, ha. *En to de burla.*
Ha eixit p'a vore si alcança
que el pare Vicent la cure... 415
Que curarà li assegure...
[Apart] ¡Vamos, quanta és la ignorància!
MARTÍ. No es burle el sinyor Doctor
ni es tinga per tan entés,

que lo que ell sap és...
ROC. No res; 420
i ja està dit, sí sinyor.
DOCTOR. ¡Home, vosté a mi em provoca!
ROC. Jo li dic la veritat:
ma muller la tornà loca
ordenant-li un desbarat. 425
DOCTOR. ¡Tanque's, tanque's eixa boca!
Vosté sí té el cap aiguat.
DIEGO. Vamos, que no és gens prudent
el que assumpts tan delicats
siguen ací menejats. 430
JAUME. ¡Oi! ¿Què és allò tanta gent?
Repara.
DIEGO. ¿Què?
JAUME. Allà davant.
DIEGO. ¡Ah, ja ho veig! ¿Què té que ser?
Que el pare Vicent Ferrer
ve pac a ací predicant. 435
MARTÍ. Agustina, tinga fe.
i en lo que diu confiança.
PERE. Martí, si curar-se alcança,
jure mai penjar-me.
MARTÍ. Bé.

ESCENA VIII

Els mateixos. Pare Vicent, Llec i poble.

PARE VICENT. *(Predicant)* ¡Ai d'aquells necis i cegos! 440
¡Ai d'aquells que, desditxats,
de Déu la misericòrdia
freqüent solen olvidar!
I, perquè en lo món se veuen
carregats d'alguns treballs, 445
en lloc de resignació,
soportar-los, i esperar
que el Sinyor seque el seu plor,
s'entreguen desesperats
a la fúria, a l'arrebato, 450
a la còlera. ¡Ai, germans!
¿A on, a on està la cordura?
¿Que per modelos no estan
d'un Job la santa pacència,

la resignació dels sants 455
màrtirs que en lo món sufriren
persecucions i treballs?
¿I més que en tots, en Jesús,
sa passió, sa mort? ¡Cristians!
No vullgau els ocults fins 460
del Sinyor interpretar,
pues que si ell dóna la plaga,
també el bàlsem sol donar.
Ell, en sa recta justícia
e impenetrables arcans, 465
sap lo que es fa, i a nosatros
sols mos toca, resignats,
obedir-lo. Conque aixina,
no desespereu. Germans,
les penes com els plaers 470
recibiu en Déu pensant;
si d'espines este món
i punxes sembrat està,
de roses i flors el cel
per als justs està enramat. 475
Conque aixina, germans meus,
si patiu algun treball,
tingau confiança en Déu,
o, en tota fe agenollats,
demaneu-li de tot cor 480
si per l'ànima salvar[i]
us convé, que hasta vosatros
torne els seus ulls de pietat.

Agustina fent-se pas, i fent senyes al pare Vicent de qui li demana alguna cosa.

Vine, acosta't hasta mi
si és que remei vas buscant. 485
En nom del Pare, del Fill

Fent-li una creu en la boca.

i de l'Esperit Sant.
¿Què demanes, filla meua?

AGUSTINA. Pare meu...

MARTÍ. *(A Pere)* ¿Ous?

TOTS. ¡Ha parlat!

AGUSTINA. Jo demane la salut 490

que me falta corporal,
també el pa de cada dia,
i de parlar facultat.

PARE VICENT. Tres coses ací demanes
filla meua, de les quals 495
te concedirà el Sinyor
les dos primeres cabals;
la tercera no convé
per a ta espiritual
salut. Alaba en silenci 500
aquella alta Magestat,
donant gràcies en lo cor,
sinse pretendre parlar.
Salut des d'ara ne tens,
i mitjos per a passar 505
jo pregaré a Déu te'n done.

AGUSTINA. Faré lo que haveu manat.

LLEC. La pobra que muda estava,
ja tindria de parlar
algunes ganetes, però 510
no ha tret el cos de mal any,
perquè ha parlat dos paraules,
de boca n'ha obert un pam
i, en seguida, *per in sæcula*
amén, amén, com abans. 515
Amigo, el pare Vicent
bé sap bé lo que se fa:
si es pensa, en este milacre,
¡quant el marit ha guanyat!

PERE. Pare Vicent, ¡com pagar-li 520
favor i gràcia tan gran!

LLEC. ¡Si està poc content el home!
Ja se ve[u]: com ha lograt
la salut de sa muller,
pessetetes, 525
tindre-la a més, ¡quin plaer!,
en les dents apretaetes
i muda com un paller...

MARTÍ. Pare meu, ¡quant li devem!

ROC. Sí, sí, tots agenollats... 530

PARE VICENT. Alceu-se, alceu-se; al Sinyor
sols gràcies deveu donar.
Ell en sa misericòrdia
infinita i sempre gran,
sempre, sempre us té presents. 535
No l'olvideu a Ell jamai.

Ell té premis per als justs,
misericòrdia p'a els mals,
arrepentits, i un infern
p'a els pecadors obcecats. 540
Observeu sos manaments,
que fàcils són d'observar,
i en el cor sempre alabeu
sa justícia i majestat;
així Luzbel, temptador, 545
de vosatros fugirà,
i en el dia del juí
el just la glòria tindrà.
Jo, en nom de Déu, os ben[e]ixc.

LLEC. Déu que els faça a tots un sants. 550

PARE VICENT. Ell en vosatros estiga.

PERE i MARTÍ. Ell el guarde.

PARE VICENT. Adiós, germans.

ESCENA IX

Tots menys Pare Vicent, Llec i poble.

MARTÍ. ¿I ara què, sinyor Doctor?
¿Encara fara xangleta?

DOCTOR. Ans al revés, no sinyor; 555
confesse...

ROC. Que és un goleta[32].

MARTÍ. Home, ¡quant la Providència
del Sinyor pots alabar!
¿Què més podies lograr?

PERE. Que parlara.

MARTÍ. ¡Què innocència! 560
Anem, ¿què et vols ajuar
que si hui la sents parlar,
demà del desig renegues
i a Déu en l'ànima pregues
que muda es torne a quedar? 565

PERE. ¿És que a voltes, tant podia
desesperar-me parlant...?

MARTÍ. I esta, com ha estat callant
tant de temps, t'ensordaria.

DIEGO. ¿Conque, Doctor, passarà 570
a visitar-me demà?

DOCTOR. Home, és clar.

ROC. ¡No! Boveria

d'arrere un dia atre dia
per ara no faltarà.
Però a vore, ¿ací què fem? 575

JAUME. Cadascú a sa casa pegue.

DIEGO. Jo també. Nosatros, Pere,
la norabona et donem.

PERE. Gràcies, però... ¿que se'n van?

DIEGO. Sí.

PERE. Pues aguarden-se un poc, 580
i com me despedixc oiran.[33]
Doctor, Diego, Jaume, Roc. *Cridant-los.*
[Al públic] València, hermosa i gentil,
paraís de flors i amor,
rosa de fragant olor, 585
besà per brisa sutil;
en los teus camps, el gesmil,
els tolipans, els clavells,
els nardos i els mirabells[34]
formen deliciós pensil[35]. 590
Pur és el blau del teu cel,
a on d'eixe sol fulgurant
sempre s'ostenta radiant
la corona d'oropel.
Suau i bla se respira 595
el teu vent, que, carinyós,
jua en la vega, amorós,
i entre les plantes sospira
balsàmic, dolç i olorós.
És el valencià jovial 600
i d'un geni tan vivet
que, en oïr el tabalet,
ja no pensa en ningun mal;
eixe bèl·lic instrument,
tradició del musulmà, 605
té p'a el poble valencià
tal eco que, de repent,
en oïr-lo, al bordell[36] va
tot, i a ballar falta gent:
corre el xic, l'agüela canta, 610
crida el poble entusiasmat,
lladra el gos i bota el gat,
tot tremola i s'ataranta[37]
com si estiguera assogat[38].
Tan pròdiga la natura 615
en les dones ha segut,
que en gala i en hermosura

a una valenciana pura
guanyar ninguna ha pogut;
que de la morisca hurí 620
guarda aquell moreno fi,
aquell riure, aquella cosa...
en cada galta una rosa,
i un ulls lo més peregrí.
Però a la pàtria del Cid[39], 625
més que tot tesor aduna[40]
el haver segut la cuna
de Ferrer, el baró inclit[41];
d'eixe Àngel que, des del cel,
per los valencians vetlant[42] 630
sempre està, i sempre tornant
el nostre amargor en mel.
Per això palpita el cor,
s'eixampla el pit d'alegria,
i esclaten els ulls un plor 635
de gratitud este dia,
i, entre emocions de plaer
i entre llàgrimes d'amor,
sent u aixina una dolçor
ací... *(Al cor)* Un goig tan verdader 640
quan diu, ple de foc i ardor,
TOTS. ¡Visca Sant Vicent Ferrer!

FI

NOTES TEXTUALS

[a] A tots dos miracles, Escalante escriu *ve* per *veu*, castellanisme molt forçat i que només es justifica per raons de rima, car possibilita la sinalefa: *ve_així*. Nosaltres transcriurem *ve[u]*.

[b] A *A ánimo*, que fa hipermètric el vers.

[c] A *A*, l'acotació apareix tot precedint el nom del personatge.

[d] A *A*, i per evident errada, *de*.

[e] Per evident errada, el vers diu –contra tota lògica– *ell*, cosa que obliga –per mantenir la regularitat en el còmput sil·làbic– a llegir en hiat *la última*. Com que es tracta d'una solució molt forçada, hem introduït l'*e* que mancava i restaurem així la contracció lògica *l'última*.

[f] A *A*, *te ho*. Si llegim *t'hu assegure*, el vers seria hipomètric car existiria una sinalefa *t'hu_a*. Caldrà llegir, *doncs*, *t'heu*.

[g] A *A*, *així*. Esmenem d'acord amb el sentit.

[h] A *A*, *Este os*, la qual cosa –per mantenir la mesura correcta del vers– obliga a un hiat molt violent. Per aquesta raó, hem preferit substituir *os* per *vos*.

[i] A *A*, *per a*, amb la consiguient hipermetria del vers; he esmenat a *per* mantenim així la mesura correcta.

NOTES CRÍTIQUES

[1] Sant Vicent va ésser canonitzat pel papa Calixte III el 1455. El costum de celebrar els seus centenaris de forma extraordinària es generalitza el 1655, com comenta Juan Cervera –*Los* milacres *vicentinos en las calles de Valencia*; València, del Cénia al Segura, 1983; p. 62 i ss.– sobre notícies de Marc Antoni Ortí. El 1855 –quart centenari– el costum de representar sainets en altars que no foren el del carrer de la Mar tot just s'havia iniciat: l'estudiós valencià indica la data de 1851 (Cervera, *op. cit.*, p. 86).

[2] El *Llec* no és altre que el *Motiló* (ací sense nom propi), figura clau en el teatre hagiogràfic barroc espanyol, i que passarà lògicament al *milacre* durant el segle XIX. El *motiló* és, substancialment, una adaptació del *gracioso*, que ara es convertirà en auxiliar del sant (de la mateixa orde quan cal, ja siga profés o llec, com en aquest cas); la seua funció dramàtica serà molt important: efectivament, ell, amb els seus acudits i el seu comportament còmic, farà de pont entre la figura sacralitzada del sant i la *humanitat* del simples mortals.

[3] Es tractarà del dominicà Jaime Falcó (València, 1565-1641), fill del poeta valencià en llatí Jaime Juan Falcó. Va ser bibliotecari i arxiver del Convent dels Dominicans a València, i va escriure una important *Historia de las cosas más notables pertenecientes al Convento de Predicadores de València*.

[4] La *Historia de la portentosa vida y milagros del valenciano Apóstol de Europa, San Vicente Ferrer*, editada a València el 1735, i obra del dominicà Francisco Vidal y Micó (Palomar, 1666-

València, 1749) va atényer una gran difusió i esdevindrà segons Cervera (*op. cit.*, p. 97) la font bàsica per a la redacció de gran part dels miracles vicentins.

[5] *Vapor.* Forma castellana que fa referència als gasos expulsats en els eructes (*DUE*).

[6] *Pepa.* Potser emprat en lloc de *plepa*, cosa indesitjable, que molesta; tanmateix, no podem oblidar que segons el *DCVB*, *la Pepa* era el cotxe mortuori que recollia els cossos dels qui eren soterrats de franc, com a pobres.

[7] *Cantàrides.* Insectes coleòpters. Secs i polvoritzats eren emprats com a vesicatori.

[8] *Pessetes.* En 1855, la pesseta no era encara la unitat monetària, sinó simplement una moneda d'argent amb un pes de cinc grams.

[9] Postema: pus.

[10] *Guilopo.* Entremaliat, deixondit (*DCVB*). Qualificatiu una mica estrany, és obvi, per a una malaltia.

[11] *Topo.* Tindrà ací el sentit de persona curta de vista i, per extensió, de poques llums, amb poc d'ull clínic.

[12] *Nucs.* Aquesta expressió, que no hem trobat enregistrada, tindria ací aparentment un sentit equivalent al de no fer especulacions sense haver lligat bé tots els aspectes de la qüestió.

[13] Cal llegir *la enfermetat*, amb hiat. Altrament, el vers fóra hipomètric.

[14] Cal llegir *expliquéʼm* per tal de mantenir la rima amb *lliguém*.

[15] *Saratà.* Nafra cancerosa; castellanisme (*DCVB*).

[16] Vers hipermètric; per mantenir la regularitat caldria llegir: *vritat* o *vitat*.

[17] *Eslaiar.* Per esglaiar.

[18] Pensem que no es referirà tant a una moneda (que valia la meitat d'un quarto, o siga l'octava part d'una peça de quatre) com a un caragol de cabells –d'un xiquet– que es forma al costat de l'orella (*DCVB*).

[19] Vers hipermètric.

[20] *Miserere.* Còlic miserere: nom popular que reben les oclusions intestinals agudes i extraordinàriament doloroses.

[21] Vers hipermètric.

[22] *Torbes de cap.* Rodaments de cap.

[23] *Arrisc.* Risc, perill. És obvi que el que diu Pere és que la seua dona no té coratge per arriscar-se.

[24] *Torrons.* En el sentit de càrrec públic ben retribuït (*DCVB*). Pere serà, doncs, un *cessant*, figura molt estesa a la literatura i al teatre del segle XIX: a *Tres forasters de Madrid* del propi Escalante en trobarem un altre exemple en el personatge de Jacint.

[25] Vers hipermètric.

[26] Vers hipermètric, a menys que no forcem la lectura de *podia* com a bisíl·lab (*po-dia*).

[27] *Tol·le que tol·le.* Variant de l'expressió *tol·le tol·le*, que vol dir ací avalot, cridòria, xerradissa i, més exactament, xerra que te xerra.

[28] *Embocar.* Llançar a la boca (ací, de la sepultura).

[29] *Armut.* Variant valenciana d'*almud*, mesura de grans que al País Valencià equival a la quarta part d'una barcella (poc més de quatre litres).

[30] Vers hipermètric.

[31] *Patarates.* Les *patarates* són coses mancades de substància, que no mereixen ésser preses en consideració (*DCVB*); ací tenen un sentit semblant al de miratges, visions.

[32] *Goleta.* Referit a una persona, vol dir beneïtot, curt d'enteniment, segons Escrig, recollit al *DCVB*.

[33] Vers hipermètric.

[34] *Mirabell.* Castellanisme, per *mirambell*, planta ornamental quenopodiàcia; les seues fulles són emprades també per a alimentar els cucs de seda.

[35] *Pensil.* Jardí penjant o disposat en terrasses.

[36] Al *bordell...* Expressió equivalent a llençar de qualsevol manera, enviar a malviatge (*DCVB*).

[37] *S'ataranta.* Es torba, perd el control de les seues facultats intel·lectuals.

[38] Assogats. Castellanisme, *azogados*, transcrit d'acord amb la fonètica valenciana; a *A* diu *asogats*. Hem optat per transcriure'l amb so de *[s]* per respectar l'apitxat originari del text.

[39] No cal ni dir que Escalante ací erra, i prou, car València no és la pàtria del *Cid*. Cal entendre, però, l'expressió en el sentit de ser València la màxima glòria del cabdill castellà. No oblidem, per altra banda, com València ha rebut en diferents moments històrics (el més recent a la postguerra franquista) el nom de *Valencia del Cid*, denominació que, a més, es trobava prou estesa a l'època d'Escalante, almenys des de la pèrdua dels Furs; vid. per exemple el plànol de la ciutat traçat pel pare Tosca, i on podem llegir: *Valentia edetanorum, vulgo del Cid...*

[40] *Adunar.* Unificar, unir diverses coses formant una unitat.

[41] Naturalment, i per forçat que ens semble, cal llegir *inclít* per mantenir la rima amb *Cít*.

[42] A la iconografia medieval i renaixentista, és freqüent trobar-nos amb la Ciutat de València protegida pel seu Àngel de la Guarda que es troba suspés en l'aire per sobre els seus murs. Amb el Barroc, aquest paper protector –que havia quallat igualment en bellíssimes cerimònies dramàtiques com la *processó de l'Àngel* (qui, per cert, continua apareixent a la del Corpus)– va començar a ésser atorgat als patrons de la ciutat (Sant Vicent Màrtir i la Mare de Déu dels Desemparats) i al propi Sant Vicent Ferrer. Al llibre de M. Sanchis Guarner, *La ciutat de València* (València, Ajuntament, 1981; p. 404), apareix un gravat –datat del 1810– on es veu la ciutat protegida per Sant Vicent Ferrer, el Crist del Salvador, la Mare de Déu dels Desemparats i Sant Josep.

MILACRE
TITOLAT LA
VANITAT CASTIGADA

Compost per Eduardo Escalante,
per a representar-lo en l'Altar del Mercat
en la festa de la canonització de
Sant Vicent Ferrer
en son quart centenari
any 1855.

PERSONES

Pelegrí, marit de
Catalina.
Bertomeu.
Don Gil.
Serafí.
El pare Vicent Ferrer.
Fra Lliró.
La Reina donya Margarita.
La Infanta donya Joana.
Un gentilhome.

Dames d'honor, acompanyament i poble.

L'acció passa en València, en l'any 1413.

AÑO 1413.

Otro día predicando en la misma plaza * asistían al sermón la reina Doña Margarita [1], ** viuda del rey D. Martín, y su hermana Doña Juana de Prades [2], la cual ese día había sacado sus mejores galas, y adornado el pelo riquísimamente de perlas, diamantes y rubíes. Quiso el Señor sacarla de aquellas vanidades, y fue así, que en el medio del sermón se desprendió de lo alto un disforme canto, y rompiendo las jarcias y velas que había en la plaza para defender la gente de los rigores del sol [3], dio sobre la cabeza de dicha Doña Juana, dejándola amortecida. Alborotóse el numeroso concurso, según pedía la desgracia, dando por muerta a la princesa. Pero acudió luego el divino Predicador, el Taumaturgo, el Artífice de milagros, el que con tanta facilidad los hacía, cómo y cuando quería; hizo señas que ninguno se moviese, y dijo con un donaire del cielo: «Sosegaos, que la piedra no ha caído para matarla, sino para que todo el mundo supiese que Doña Juana traía la cabeza tan bien armada, que podía resistir a cualquier golpe de piedra». Así reprendió la demasiada curiosidad con que llevaba el tocado, y los sobrados dijes y joyas que en la cabeza se había puesto. Y luego vuelto hacia ella le dio una tremenda voz, diciendo: «Doña Juana, levantaos». Al imperio de esta voz, volvió la princesa en sí, y presentáneamente quedó sana y sin lesión alguna, y con la corrección del Santo tan enmendada en el traje, que el día siguiente fue al sermón con un vestido y tocado honestísimo.

Vida de San Vicente Ferrer, por el padre Francisco Vidal y Micó, L, 11, cap. XXI, párrafo 285, página 204.

---

* Plaza de la Leña, hoy del Arzobispo [4].

** Les notes textuals i crítiques d'aquesta obra es troben a les pp. 67-68.

ESCENA PRIMERA

Casa de Pelegrí. Pelegrí i després Catalina.

PELEGRÍ. Està vist que si a este pas
va ma muller, ¡recaràs!,
açò pega un esclafit,
i entonses ja, bona nit:
s'anem a quedar al ras. 5
¿Haurà dona més goleta[5]
que la meua Catalina?
La vanitat la domina,
si li predique s'inquieta,
i és el dir que m'arruïna, 10
perquè entre les seues gales,
els seus flocs, les seues ales,
els perifollos i el brillo,
no en pot més el meu bolsillo
i al fi acabarem a males. 15
¿A on s'ha vist, ni qui aguantara
com jo aguante, en tal pacència,
d'una dona l'exigència?
I més que un ull de la cara
me costa tanta indulgència; 20
i després la gent no resa
en maliciosa sorpresa
atra cosa per ahí:
«¡La muller de Pelegrí
mos va feta una marquesa!» 25
Jo no dic que ella no vista
en aseo i en decència,
però no vullc la imprudència
de que em porte tanta llista,
tant de floc i tanta essència. 30

Tot per l'amor de Déu siga;
el seu geni per al meu
és de un modo que no lliga,
així és que porte una creu.
¡A quant la pacència obliga! 35

CATALINA. *(Eixint)* Molt bé me para este floc;
Pelegrí, ¿què te pareix?

PELEGRÍ. *[Apart]* Si m'enfade, ara mateix
encara li pegue foc.
[Alt] ¿És prou que no has de pensar 40
més que en adornos i tratges,
i allà a on estigues o vages
te tens que emperifollar?
La vanitat de l'infern
t'arrebata, i a mi em passa, 45
que per això en esta casa
no tinc orde ni govern;
i, en fi, te parle formal,
si vosté a este pas camina,
buscaré una medicina 50
per a curar el seu mal.

CATALINA. ¿Has parlat ja bona cosa,
ben destarifat i arreu?

PELEGRÍ. No estic loco. *[Apart]* ¡I com se posa!

CATALINA. ¿No has tirat encara el lleu? 55
Pues tira-lo...

PELEGRÍ. No alborotes.

CATALINA. I rebenta d'una volta.

PELEGRÍ. Eixa llengua, no tan solta.

CATALINA. No em provoque el sinaguotes[6];
¡en tot se té que ficar! 60
Si u[a] va a missa un poc decent
perquè no diga la gent,
és que es vol engalanar;
si me vist en massa esmero,
si m'apanya massa el monyo... 65
i tot perquè és un carronyo.
Sí, sinyor, un sicatero.

PELEGRÍ. Catalina, menys raons,
no siga que s'embolique...

CATALINA. Cuide dels seus pantalons 70
i en les sinagües no es fique.

PELEGRÍ. En fi, ja te pots callar.
A l'últim, ¿què? ¿Tu has guanyat?
Pues, bueno, s'haja acabat.

CATALINA. ¿Què se té açò d'acabar? 75

¿Tu vols que em tanque la boca
sinse dir lo que ve al cas?

PELEGRÍ. Te tindré per una loca. *Sentant-se.*
Escomença; ¡voto vas!

CATALINA. Fes jumensos[7], que assentat
m'has d'oir.

PELEGRÍ. ¿I si m'escole[8]?

ESCENA II

Els mateixos i Bertomeu.

BERTOMEU. Siga el Sinyor alabat.

PELEGRÍ. Home, véns que ni de motle[9].

BERTOMEU. ¿A què és açò tan de crit?
¿Ha entrat ací Lucifer?

CATALINA. Home, si és que món marit...

PELEGRÍ. Home, si és que ma muller...

BERTOMEU. Vamos, vamos, res m'importa
si assumpt de família és;
mes des de baix en la porta
ja s'oïa un entremés[10]...

PELEGRÍ. Has de saber tu que eixa...

CATALINA. I has de saber tu que ell...

BERTOMEU. No s'enredre la madeixa;
manco voltes al cabdell...
¿Sabeu a què he vengut jo?

PELEGRÍ. Digues, home, que nosatros...

BERTOMEU. He vengut a per vosatros,
per anar-se'n al sermó.

CATALINA. Lo millor que podrem fer.

BERTOMEU. En la plaça de la Llenya
el Pare Vicent Ferrer
hui predica. Home, ensenya
en tanta fe i veritat
la paraula del Sinyor,
i el respecte i sant temor...

PELEGRÍ. I sobre la vanitat,
¿sol tocar algun puntet?

BERTOMEU. Home, és clar.

CATALINA. Vaig a mudar-me
i atre vestit a posar-me.

Se'n va.

PELEGRÍ. Reparen quin cas que ha fet.
Si saberes, Bertomeu,

que la creu del matrimoni [11]
és la més pesada creu
que se du en lo món...

BERTOMEU. ¡Dimoni! 115
¿I tu et queixes?

PELEGRÍ. No, pues no.

BERTOMEU. Jo no veig un gran motiu.

PELEGRÍ. Cadascú sap en son niu
lo que passa.

BERTOMEU. Tens raó.

PELEGRÍ. Ditxós tu mil voltes.

BERTOMEU. Pues... 120

PELEGRÍ. Home, quan jo era fadrí
de tot me'n r[e]ia.

BERTOMEU. Sí, sí.

PELEGRÍ. ¡Ai, quan car m'ha estat després!

BERTOMEU. ¿Conque dius que arrepentit
estàs d'haver-te casat? 125

PELEGRÍ. Uf...

BERTOMEU. Mal trago m'has donat,
xec, en lo que ara [12] has dit;
pues jo veig que Catalina
algun amor te professa.

PELEGRÍ. Sí, sí, ¡però és una peça! 130

BERTOMEU. Tu, que tens el geni aixina.

PELEGRÍ. Home, no et calfes el cap,
no hi ha una dona completa.

BERTOMEU. Això tot lo món ho sap,
però...

PELEGRÍ. No sigues goleta.... 135

BERTOMEU. I són totes...

PELEGRÍ. Igualetes.

BERTOMEU. ¡Xec!, això és un desbarat.

PELEGRÍ. ¡Eu, sinse dubte advocat
eres tu de les faldetes!

BERTOMEU. Jo em pense que t'explicaves 140
abans de casar-te així.
pues entonses, Pelegrí,
per elles també advocaves;
¡me pareix que t'he dit prou
i que et fas el sord, gandul! 145

PELEGRÍ. ¿Vols per la gracieta un sou?
Poll que ix entonses de l'ou
i el criden fent-li pul, pul,
ja se ve, d'esta manera
el pobre poll, no és estrany 150

que, víctima de l'engany,
me'l nuguen baix la pollera.
BERTOMEU. Pelegrí, ¿com pots pensar
que em trobaré dins de poc
com el poll en igual lloc? 155
PELEGRÍ. ¡Dimoni! ¿Te vols casar?
BERTOMEU. Tinc empenyà una paraula,
i jo sóc molt delicat.
PELEGRÍ. ¡Ai! ¿Quina serà la maula,
pobret, que t'ha cabdellat[13]? 160
BERTOMEU. No cregues, és una dona
que té qualitats molt bones.
PELEGRÍ. Serà com totes les dones:
abans de casar-se bona,
i més si té bon pamet[14], 165
un poc de garbo i templà.
En fi, te cases demà
i et pareix un angelet;
passa un mes fent la santeta,
però al mes i quinze dies 170
ja de les seues manies
estàs a la coroneta.
BERTOMEU. Pues esta no en té ninguna.
PELEGRÍ. Que ara ho digues no m'espanta,
però quant i manco[15] una 175
ne tindrà en son temps quaranta.
Però, casa't, i que et faça
Déu un sant bé ho podrà ser,
que al costat de la muller
ja un Purgatori se passa. 180
BERTOMEU. Estic pensant, Pelegrí,
que la pobra Catalina
deu estar de tu hasta ací *Senyalant el cap.*
Però ella no s'acoquina[16],
perquè a alborotar te guanya. 185
CATALINA.[b] *(Ix)* ¿Se n'anem?
BERTOMEU. ¡I què *lujosa*!
Relluix més que una aranya.
PELEGRÍ. ¡Què, si és lo més vanitosa!
CATALINA. Mireu que se farà tard;
conque, si ham d'anar, apressa, 190
que està llunt.
BERTOMEU. És veritat;
el sermó és lo que interessa.
PELEGRÍ. Molt equivocada estàs
si t'has figurat que jo

tinc que anar en tu al sermó 195
de la manera que vas.

CATALINA. Ja la tenim. ¿I per què?

BERTOMEU. ¿Què t'agarra, Pelegrí?

PELEGRÍ. ¿A tu et pareix que està bé
que ma muller vaja així? 200
Si a un passeig o diversió
fóra, vamos, tal qual passe,
però p'anar a un sermó
que d'eixe modo es disfrasse
això no hu puc consentir; 205
jo no vullc que te critiquen.
És de baes que et prediquen;
allí no se va a lluir.

BERTOMEU. Pues, home, vaja una eixida
que fas a última hora. 210
¿Veus? Ja l'has avergonyida.

PELEGRÍ. La soberbia me devora,
i ara mateix estic...
No sé lo que me faria.

CATALINA. *(Plorant)* ¡És molt treball, molt castic! 215

BERTOMEU. ¡Eu! Confessa que és mania.

PELEGRÍ. Fes-li tu el duo, sí, sí;
però no em fareu callar:
no vullc que em vaja a cridar
l'atenció, que a un puesto així 220
se va en decència només,
i en aseo. Ho torne a dir
que allí no se va a lluir.

BERTOMEU. ¿Però tu no estàs entés
com hui al sermó assistirà 225
gent molt alta i cortesana,
pues que la Reina estarà
i la infanta donya Joana?
Molt de *lujo*, és natural,
en el concurs ha d'haver, 230
i no és bé que a ta muller
la tingues que portar mal.

PELEGRÍ. Home, no et vullc disputar,
no perquè m'has persuadit,
¡però estic tan avorrit! 235
Quan vullgues podem anar,
vés com te done la gana; *A Catalina.*
si és que s'hau conjuminat
a l'últim haveu guanyat.
Jo aniré com Déu me mana. 240

BERTOMEU. Pues, entonses, desfilant
anem prompte i apresseta.
PELEGRÍ. ¿Ja està vosté satisfeta?
CATALINA. I tu, ¿com?
PELEGRÍ. Passa davant.

ESCENA III

Decoració de carrer. Don Gil i Serafí.

DON GIL. Ole, amigatxo, ¿a on se va?
SERAFÍ. ¿A on tinc d'anar? Al sermó.
DON GIL. Home, a lo mateix vaig jo.
¿Anem junts?
SERAFÍ. Ja estem allà.
¿Què es diu de bo per ahí?
DON GIL. No sé. Però, ¿hi ha algo? [17]
SERAFÍ. ¡I això m'heu pregunta a mi
quan vosté pareix un galgo,
sempre corrent d'ací allí!
És que en València no hi ha u [18]
que passe tan bona vida
com vosté, i tan divertida.
DON GIL. ¿Que tan mal la passes tu?
SERAFÍ. Però jo treballe.
DON GIL. ¿I què?
¿Tots acàs no treballem?
SERAFÍ. De cames quan passegem;
així treballa vosté.
DON GIL. Jo m'alce matí, a les quatre,
en mal vent o en bona brisa,
m'arregle, me'n vaig a missa,
torne, em prenc mon xocolate,
bec mon got de mercolat [19],
o llet, agarre el cabàs,
i així poc a poc, al pas,
a fer la compra al mercat;
allí conversació traves,
o regatejant apures
a la xica de les faves,
de la fruita o les verdures.
En la taula, el carnisser
te parla de galls i bous,
i de política ous
notícies del botiguer.

Quan ja tinc la compra feta,
torne a casa, pegue un mos,
és dir: menge una xulleta, 280
me tire un traguet al cos
i a passejar falta gent,
no en casa fent el mussol;
si és hivern, a pendre el sol,
si és estiu, a pendre el vent. 285
Faig[c] de camí una visita
a un frare de la Mercé,
o a la monja carmelita,
aquella de...

SERAFÍ. Sí, ja sé.

DON GIL. Pues bien, i així camejant, 290
vol dir que el matí se'n passa.
Toquen dotze i pac'a casa
torne apressa i badallant;
en taula trobe posat
el dinar, m'assente i menge, 295
i encara que el món se penge
jo dine ben sossegat.
Después me gite un ratet,
faig hora i mitja de siesta,
m'alce, en mude i a una festa 300
vaig, o pegue un passeget;
m'allargue hasta la Petxina[20],
mire del riu la corrent
i allà quan el sol declina
a València falta gent; 305
este és mon passeig diari,
i que ploga o caiga neu.
Quan ja és de nit, al rosari
entre en la Mare de Déu,
m'estic hasta l'amen amen; 310
s'acaba i a casa pegue
i quan a la porta aplegue,
ja el cos me diu «sopar da-me'n»;
sope, em gite i bona nit,
rese alguna devoció, 315
m'adorc i en cada ronquit
faig ballar l'habitació.
Al sendemà faig igual,
i així passe tots los dies
sinse penes ni agonies. 320

SERAFÍ. És vosté un ditxós mortal.

ESCENA IV

Els mateixos, Pelegrí, Catalina i Bertomeu.

PELEGRÍ. *(Disputant en Catalina)* Quan jo ho dic, és per-
[què ho sé.
BERTOMEU. Home, anem, no disputeu.
DON GIL. *(Reparant a Bertomeu)* ¡Calla! ¡Què veig! ¡Bertomeu!
BERTOMEU. ¡Oi! Don Gil, ¿què tal?
DON GIL. Molt bé. 325
I tu, ¿com?
BERTOMEU. Bo, p'a servir-lo.
CATALINA. *(A Pelegrí)* ¿Veus com tenia raó?
PELEGRÍ. També la tenia jo.
CATALINA. Impossible és persuadir-lo.
DON GIL. *(A Bertomeu)* ¿Dius que estàs amonestat? 330
BERTOMEU. Veritat.
DON GIL. ¿I que és la nòvia tan lletja?
BERTOMEU. Enveja[21].
En això l'han enganyat.
DON GIL. Tu no saps lo que te fas. 335
BERTOMEU. ¡Recaràs!
Anem a vore, ¿i per què?
DON GIL. T'heu diré:
esta-te, esta-te en lo cas.
És la vida del fadrí, 340
Bertomeu, la millor vida.
BERTOMEU. Pues jo la tinc avorrida.
DON GIL. Calla i dexa'm dir a mi;
ma raó és molt persuasiva.
BERTOMEU. Guarde-se-la p'a vosté. 345
PELEGRÍ. *(A Catalina)* Mira quina comitiva
s'acosta.
CATALINA. La Reina ve.
PELEGRÍ. ¡Què senzilla vist! M'encanta.

ESCENA V

Els mateixos, la Reina, la Infanta, dames, acompanyament i poble. Després el Pare Vicent i Fra Lliró.

GENTIL HOME. Este, el puesto destinat[22]
és per a Sa Majestat. 350

CATALINA. ¡Quin *lujo* porta la Infanta!
BERTOMEU. D'admiració estic pasmat!
Don Gil, mire que embelesa
el monyo tan adornat
que mos porta la Princesa. 355
DON GIL. Guapa està.
CATALINA. ¡I com relluix!
¡Mira que porta un tesor!
PELEGRÍ. *(Apart)* ¡Eu! Confesse que tinc por
si li agarra a esta un desig.
[Alt] És guapa, Déu la beneixca. 360
CATALINA. No ho cregues; això li falta;
després, és tan prima i alta
que per més que relluixca...
PELEGRÍ. Ja ve ací el predicaor;
aparta un poc, Bertomeu. 365
PARE VICENT. Alabat siga el Sinyor,
salut i gràcia de Déu.
Salude a sa Majestat,
viuda del Rei d'Aragó,
i als seus peus agenollat 370
la vènia espere.
REINA. Això no.
Pare Vicent, al Sinyor
sols el genoll deus doblar.
Quan vullga el predicaor...
PARE VICENT. Vaig Sinyora a començar. 375
FRA LLIRÓ. D'acaminar me rebente;
el sermó serà llarguet.
¡Ah! Pues jo no m'estic dret,
lo millor que faig, m'assente.
PARE VICENT. *(Predicant)* En nom del Pare, del Fill i de l'Esperit [Sant.
Oïu de Déu la paraula; 380
el seu nom siga per tots
sempre i per sempre alabat.
Germans meus: dels ressorts [23]
que Luzbel sol emplear
per a perdició de les ànimes [24] 385
i que, en este món fal·laç,
entre totes les passions
la que més sol dominar
és, sinse dubte ningú,
la mundana vanitat. 390
La sensillés, la modèstia
i la humilde honestitat
són les joies de què Déu

en més té i apreci fa;
no d'eixes gales livianes 395
i eixa pompa mundanal
que sols la cobdícia engendren,
seduccions de Satanàs.
Per desgràcia, en el seu brillo
que us seduix, vil i fals, 400
de tal manera us cegueu,
tal us deixeu arrastrar,
que sols en sons atractius
el enteniment posat,
s'olvideu d'atres objectes 405
molt més justs o més sagrats.
Obligacions i faenes,
deures, religió, pietat,
tot s'abandona i s'olvida:
víctimes sou del pecat. 410
¡Quantes enveges desperta!
¡Quanta cobdícia no naix!
Cels i rencors produix,
rinyes, disputes, treballs,
mentres Lucifer se riu, 415
i, com obra del seu art,
contempla de la ignorància
el fanatisme, l'engany.
Si d'eixa senda extraviada
no s'arribeu a apartar, 420
sempre sereu del dimoni
les víctimes, els vassalls.
Els adornos d'este món,
ja us ho[d] dic, falsos diamants
són per a Déu; de son brillo 425
no s'enamoreu, que és fals;
exempta vol el Sinyor
l'ànima de vanitats,
nueta de vana pompa,
vestida sols d'humildat. 430
La modèstia és pura imatge
del Sinyor, i desgraciat
el que no imite i observe
de sa llei la veritat:
de tot cor lo que vos mane 435
obediu. Doneu-li honor:
tingau respecte i temor
al seu poder. Sí, germans,
desterreu eixos adornos

que us solen engalanar, 440
que per a res aprofiten
i causa són de molts mals:
tireu ben llunt eixes gales,
fora de sí eixos brillants.
Son embelés us enganya, 445
el cor sols en Déu...

D.ª JOANA. ¡Ai! ¡Ai!

Li cau una pedra en lo cap.

REINA. ¿Què és això, germana meua?
¡No em respon! ¡Ai! Morta està.
GENTILHOME. Un doctor, corrent, apressa.
PELEGRÍ. ¡Jesús, Jesús, quin treball! 450
BERTOMEU. ¡Ai, Déu, en quina mal[a] hora
en tal puesto s'ha posat!
GENTILHOME. Aigua i vinagre, corrent,
que duguen un cordial[25].
CATALINA. ¡Ai! Jo estic tot[a] asustada. 455
DON GIL. ¡Sinyor, què fatalitat!
REINA. Pare Vicent, prompte, prompte,
vine, apreta-li la mà.
SANT VICENT[e]. No es menegeu, sossegueu-se,
que si la pedra ha caigut 460
en lo seu cap, no ha segut
per a matar-la; calmeu-se.
Déu així ho ha permitit
perquè vèreu quant armat
Donya Joana duia el cap 465
que a la pedra ha resistit.
Ja mireu, pues, quant patent
ha représ Déu el abús
d'eixos diamants, o bé l'ús
d'un adorno irreverent. 470
I pues que ja del Sinyor
la reprensió hau observat,
Ell en la seua pietat
calmarà el vostre dolor.
En nom del Déu verdader, 475
mane, Infanta Donya Joana,
que us alceu ja bona i sana;
jo us beneixc.

S'alça la Infanta.

REINA. ¡Oh, plaer!
TOTS. ¡Quin milacre!
INFANTA. Pare meu, *Agenollant-se.*
¡Quant reconeguda estic
a la lliçó i just castic
que m'ha donat ara Déu!
Deixeu-me que, agenollada
als vostres peus, gràcies done,
i que el Sinyor me perdone
de ma vanitat passada.
REINA. Jo, a favor tan senyalat *Agenollant-se.*
també aixina, Pare meu...
P. VICENT. Alce's, i Sa Majestat
done gràcies sols a Déu.
Alce's, Sinyora, també *A la Infanta.*
i els meus consells, no olvidar.
INFANTA. Bé me'n puc enrecordar;
mai, mai, us olvidaré.
PELEGRÍ. Catalina, ¿què et pareix?
CATALINA. Encara estic asustada.
PELEGRÍ. ¿Qui ho dubta? I per lo mateix
deus estar escarmentada.
BERTOMEU. ¡Ai, Don Gil! Estic plorant;
d'alegria no en puc més.
DON GIL. Pues si el Pare Vicent és,
sinse ningun dubte, un sant...
Besem-li la mà.
BERTOMEU I SERAFÍ. Sí, sí.
DON GIL. Anem allà, Bertomeu.
BERTOMEU. Catalina, Pelegrí. *Cridant-los.*
CATALINA. ¿Què dius?
PELEGRÍ. ¿Què vol[s]?
BERTOMEU. Escolteu. *Parlen apart.*
SERAFÍ. ¡Quin milacre, fra Lliró,
el Pare Vicent ha obrat!
FRA LLIRÓ. ¡Si és el Sant més consumat
de quants he conegut jo!
Pare Vicent, que és tardet

Acostant-se al Pare Vicent.

i en camí s'ham de posar.
P. VICENT. Frai Lliró, aguarde un poquet
que encara tinc que donar
al poble la bendició
después de la despedida.

Germans: el Rei d'Aragó
des de Barcelona em crida;
me diu que al moment partixca;
per assumpts de sant interés[26] 520
me necessita. Així, pues,
és precís que l'obedixca;
i pues del Monarca així
és la justa voluntat,
de vosatros jo apartat 525
el meu cor se queda ací.
València, patria meua, a on els meus ulls
veren la llum primera,
a on baix del teu cel de primavera
he creixcut de la brisa als blans arrulls, 530
noble Ciutat que mil timbres[27] blasona.
Tu, la cristiana;
per la que un temps d'adorno a la corona
servires de la raça musulmana.
Hui els teus fills, tots cristians, ¡Déu!, te veneren, 535
en el temple t'adoren,
en Tu confien, Sinyor; la glòria esperen
i als peus de ton altar son pecat ploren.
Valencians, germans meus, fills del meu cor,
¡Ai, quant patixc 540
quan de vosatros ara em despedixc!
Tingau-li a Jesucrist, respecte i por;
de sa justa doctrina ací imiteu
la santa veritat;
amor i gratitud tingau-li a Déu, 545
esperança constant en sa bondat.
Gentil València, i vosatros, recibiu
del meu cor, que us desitja,
els vots de pau, felicitat i ditxa,
fets en llàgrimes d'amor els ulls un riu. 550
Valencians, germans meus, fills del meu cor,
estiga jo a on estiga,
si un mal us atormenta o atosiga,
jo pregaré a Déu que seque el vostre plor;
Ell us colme de glòria; Ell us beneixca; 555
i mentres, ací jo
de vosatros deixeu que em despedixca
donant-vos des d'ací ma bendició.

REINA. Deixeu que la mà us besem.

PELEGRÍ. Nosatros, Pare ditxós, 560
lo mateix us demanem.

Tots besen la mà al Pare Vicent.

P. VICENT. Adiós, germans meus, adiós.

Se'n va i [amb ell] Fra Lliró. [28]

ESCENA VI

Pelegrí, Catalina, Bertomeu, Don Gil i Serafí.

PELEGRÍ. A tots nos ha commogut.
BERTOMEU. Confesse que com un xic
plorant a'mateixa estic. 565
DON GIL. Pues jo casi no he pogut
tindre'm.
SERAFÍ. Si la despedida
més temps arriba a durar,
com ha segut tan sentida
tot se posem a plorar. 570
PELEGRÍ. No cal que te diga res, *A Catalina.*
Catalina, ja has mirat
quant justament ha représ
el Pare la vanitat;
encara com l'escarment 575
en cap *ajeno* ha segut:
si saberes que he tengut
entonses un pensament...
Jo dic, si a la Infanta aixina
castiga, ¡pobre de mi!, 580
a la meua Catalina
una mola de molí
lo manco li cau. ¡Tontina!
DON GIL. ¡Eu! De bones s'ha lliurat
la Infanta; en bon[a] hora ho diga. 585
BERTOMEU. Jo ja m'havia pensat,
lo manco l'ha feta figa.
PELEGRÍ. *[A Catalina]* Si a tu et cau, te fa una salsa.
Jo ja t'havia fet creu.
¿No és veritat, Bertomeu, 590
que la caritat no l'alça?
BERTOMEU. No la provoques i calla.
CATALINA. Quin cordial, ¿no et pareix?
PELEGRÍ. Pel susto, com se coneix
que la cueta de palla... 595
CATALINA. No, que l'arrepentiment
va darrere del pecat.

PELEGRÍ. Entonses, ja ham acabat;
d'això estic jo molt content.
SERAFÍ. ¿Com que se n'anem?
DON GIL. Sí, sí. 600
Espera un poc; Bertomeu... *Cridant-lo.*
BERTOMEU. ¿I això, que ja se n'aneu?
DON GIL. Es despedim. Pelegrí... *Cridant-lo.*
Jo, com valencià, sóc net,
vaig de festeta en festeta, 605
i a on sona del tabalet
o dançaina la bulleta [29],
ja em teniu com un xiquet
botant i fent l'anguileta [30];
i si vell a ballar prove 610
sinse tindre als meus anys por,
és perquè sempre el meu cor
agitat i jove trobe:
cante, cride, m'entusiasme
i m'encenc d'un modo tal 615
que tots diuen, plens d'espasme,
«¡Don Gil pareix un xaval!»
Al vore'm tan divertit,
les xiques peguen un crit,
i rient-se diuen: «Mira, 620
mira, que pareix mentira,
tan agüelo i arropit» [31].
En fi, sóc pur valencià:
diversió, bulla i festeta,
mentre hi haja una pesseta, 625
trone per a on trone demà. [32]
Conque Bertomeu, adiós,
Pelegrí, que ho passes bé.
¿Tu véns?
BERTOMEU. ¿A soles els dos?
PELEGRÍ. Tots se n'anem en vosté. 630

F I

NOTES TEXTUALS

[a] Així a *A* per mantenir la regularitat en el còmput sil·làbic, però la lògica exigeix realment *una*.

[b] A *A*, l'acotació precedeix el nom del personatge que parla: *Ix Catalina*.

[c] A *A*, *fas*. Esmenem per evitar confusions.

[d] Contra el que és habitual a tota l'obra escrita d'Escalante, el pronom feble *ho* apareix transcrit com *ho* i no com a *hu / heu*.

[e] Així a *A*, tot i que a la resta de les intervencions aquest personatge apareix nomenat com *Pare Vicent*.

NOTES CRÍTIQUES

[1] Es tracta de Margarida de Prades, segona muller del rei Martí I. Vídua el 1410, es va casar de nou –i en secret– el 1415 amb Joan de Vilaragut, però en restar vídua de nou el 1422, professà com a monja a Valldonzella i el 1428 va ésser nomenada abadessa del monestir català de Bonrepòs, on morí a l'any següent.

[2] Joana Gonçalva Eiximenis d'Arenós, comtessa de Prades (família que descendia de Jaume II) va ésser a més baronessa d'Entença i va casar amb Joan Ramon Folc de Cardona.

[3] El costum de cobrir els carrers amb envelats per tractar d'endolcir els efectes de la calor era prou habitual a moltes ciutats hispàniques. A València encara es manté el costum de cobrir la plaça de la Mare de Déu, en ocasió de la celebració de l'ofrena de flor fallera, de la festa de la Mare de Déu dels Desemparats i de la del Corpus.

[4] Petita plaça encara existent a la ciutat de València, que es troba acarada al Palau Arquebisbal, i molt a prop de la de l'Almoina i de la porta del mateix nom de la Seu de València.

[5] Vid. nota 32 a *La muda*.

[6] *Sinaguotes*. Augmentatiu de *sinagües*, home fluix de caràcter.

[7] *Jumensos*. Expressió valenciana, recollida per Martí Gadea al seu Diccionari, i que té el significat de festes, *carantoñas* (*DCVB*).

[8] *Escolar*. Perdre tota la sang, morir dessagnat (*DCVB*).

[9] *Venir de motle*. Expressió no documentada, però de fàcil comprensió: venir a propòsit, com si hagués estat fet a mida.

[10] *Entremés*. En sentit figurat, rebombori, pas de comèdia.

[11] *La creu del matrimoni*. Expressió proverbial. Uns anys després, el 1866, el llibreter i escriptor de Xàtiva, Blai Bellver, va publicar –amb gran èxit de públic i un no menor escàndol per part de les autoritats eclesiàstiques– un llibret de falla, en prosa i vers, que portava preci-

sament aquest mateix títol.

[12] Cal suposar que hi haurà hiat en *que ara* per mantenir la regularitat en el còmput sil·làbic.

[13] *Cabdellat.* Segons Martí Gadea, citat al *DCVB*, embolicat, enganyat.

[14] *Pamet.* Cara bonica d'una dona.

[15] De nou, només l'hiat molt forçat –ara a *manco una*– pot mantenir la regularitat sil·làbica del vers.

[16] *Acoquinar.* Acovardir-se; és un mot que, amb efectes còmics, emprarà sovint Escalante per donar a determinats personatges un to d'afectat cultisme: per exemple, *Carmelet* a *Tres forasters de Madrid*, rima Corina amb acoquina.

[17] Vers hipermètric.

[18] Vers hipermètric.

[19] *Mercolat.* Melcolat; el *DCVB* només especifica que es tracta d'un xarop; cal suposar, doncs, que es tracta d'un vi dolç i amb molt de cos.

[20] *La Petxina.* El Passeig de la Petxina, així denominat per la forma d'un gran banc de pedra que s'hi va plaçar, voreja el llit del Túria, limitant amb una part del Barri del Carme.

[21] *Enveja.* Vers trisíl·lab, contra la lògica de l'estrofa, que exigeix (v. 331, per exemple) que siga quatrisíl·lab.

[22] Hipèrbaton molt forçada per raons de rima.

[23] Vers hipomètric.

[24] Vers hipermètric. Caldria llegir *p'a* en comptes de *per a*, tot i que a *A* se'ns dóna precisament aquesta segona lectura, potser perquè a Escalante li semblaria un vulgarisme poc apropiat en boca de Sant Vicent.

[25] *Cordial.* Preparació medicinal que activa l'acció del cor i augmenta la temperatura general del cos.

[26] Vers hipermètric.

[27] *Timbre.* Per extensió, cosa o acció que honra a algú (*DCVB*).

[28] Encara que Escalante no ho indica a l'acotació, en aquest moment marxarien no sols el *Pare Vicent* i *Fra Lliró* sinó la *Reina* i tot el seu seguici, i només restarien a escena els tres protagonistes, *Serafí* i *Don Gil.*

[29] *Bulleta.* Emprat ací en el sentit de la música convidant a la festa que sonen dolçaina i tabalet.

[30] *Fer l'anguileta.* No trobem documentada aquesta expressió, tot i que estarà segurament relacionada amb *fugir –o relliscar– com una anguila*, val a dir: moure's amb gran facilitat i rapidesa. No podem oblidar, tanmateix, que a l'Alacantí hi ha un joc que es diu precisament *anguileta a amagar* (*DCVB*).

[31] *Arropit.* Arrupit. Replegar-se una persona damunt si mateix, doblegant cos i genolls.

[32] Vers hipermètric.